

Orta Doğu'da İttifak İlişkilerindeki Dönüşüm: Arap Baharı Sonrası Kırılgan İttifaklar

Transformation of the Partnership Relationships of the Middle East: Fragile Partnerships in the Wake of the Arab Spring

Soner KARAGÜL^(*)

Özet

Değişim ve süreklilik, birbiriyle etkileşim içinde olan süreçler olup yaşamın her alanında mevcuttur. Küresel siyasette uluslararası aktörlerin davranışları, değişim ve süreklilik ortamında gerçekleşmektedir. Sistemik kırılmaların yaşandığı dönemlerde, devletler ve diğer aktörler değişim ve süreklilik arz eden tercihlerinde farklılaşmalara zorlanmaktadır. Küresel arenadaki baş döndürücü değişime rağmen devletlerin güvenlik kompleksleri, güç etkileşimleri, çatışmalar, uzlaşmalar ve ittifaklar süreklilik arz etmeye devam etmektedir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Orta Doğu'da gerçekleşen değişim, bölgede yeni bir yapılanmayı zorunlu kılmıştır. Bölgenin yeni aktörleri arasında kurulan ittifaklar ve ortaklıklar, değişimi olduğu kadar yeni bir sürekliliği de işaret etmektedir. Bölgede oluşan süreklilik, II. Dünya Savaşı, Soğuk Savaş, 11 Eylül Saldırıları ve Arap Baharı gibi kırılma dönemlerinde çeşitli boyutlarıyla etkilenmiştir. Arap Baharı, Orta Doğu'daki ittifak ilişkilerinde kırılmalar ve akışkanlıklar yaratmıştır.

Anahtar Kelimeler: Orta Doğu, Arap Baharı, İttifak, Kırılgan İttifaklar, Suriye Krizi

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş Tarihi: 31.10.2017 Kabul Tarihi: 8.11.2017

(*) Doç. Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü, sonerkaragul@comu.edu.tr

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2017;
sayı: 5,
263-297

Soner KARAGÜL

Abstract

Change and continuity processes interact with each other and they are encountered in every aspect of life. As far as the global policies are concerned, the behaviors of international actors take place in an environment of change and continuity. In systemic rupture periods, states and other actors are forced to undergo changes in their persistent preferences. In spite of rapid changes in global politics, the security complexes, power interactions, clashes, reconciliations, and alliances of states endure. The transformation that took place in the Middle East after the end of World War I enforced a new restructuring in the region. New alliances and partnerships established in the region set the stage for changes as well as continuity among the region's new actors. This new stability of the region had to withstand the changes in the aftermath of the World War II, Cold War, September 11 Attacks, and the Arab Spring. The Arab Spring has created new ruptures and mobilities in the alliances and partnerships of the Middle East.

Keywords: *Middle East, Arab Spring, Alliance, Fragile Alliances, Syrian Crisis*

Giriş

Tarih boyunca savaş ve çatışmalarla işbirliği ve ittifaklar koşut gitmiştir. Geçmiş uygarlıkların birbirleriyle mücadelesinde savaşa kadar giden gerilimler kadar barışı tesis etmek üzere yahut sürekli kılmak amacıyla işbirliği ve ittifaklar da önemli bir yer tutmaktaydı. Çin, Hint ve Grek uygarlıklarından başlayarak devletler, birbirleriyle mücadele ederken çatışma-işbirliği, savaş-barış, ayrışma-ittifak yelpazesinde çeşitli davranışlar sergilediler.

İttifak ve karşı-ittifak oluşturma, Avrupa'da İtalya'da kent devletlerinin birbirleriyle mücadelesinde olağan bir strateji olarak görülmekteydi. Avrupa'da Vestefalya Antlaşması'ndan itibaren devletlerin güç dengesindeki konumlarını korumak amacıyla en sık başvurdukları dış politika

Orta Doğu'da İttifak İlişkilerindeki Dönüşüm: Arap Baharı Sonrası Kırılğan İttifaklar

stratejilerinden birisi ittifaklar içinde yer almaydı. Çatışma ve savaşın yaşandığı uluslararası siyasal ortamın vazgeçilmez unsuru kuşkusuzdur ki ittifaklar ve müttefiklik ilişkisidir. Savaş öncesi, savaş ortamı ve savaş sonrası barış ortamında resmi-gayriresmi, gizli-açık, daimi-geçici, kapsayıcı-sınırlı ve daha başka ittifaklar tercih edilmektedir.

Devletlerin güç mücadelelerinin yoğun bir biçimde yaşandığı bir dönem olan 20. yüzyıl, pek çok kriz, çatışma, savaş ve ittifaka tanıklık etti. Aynı yüzyılın başlarında yeni sınırları ve yeni aktörleriyle uluslararası politika sahnesindeki yeni yerini alan Orta Doğu bölgesinde yaşanan gelişmeler ışığında çok çeşitli ittifak girişimleri söz konusu olmuştur.

Dünyanın daha hızlı dönmeye başladığı içinde bulunduğumuz milenyum, bize çok aktörlü, çok boyutlu ve karmaşık bir uluslararası politika ortamını hediye etti. Böylesi politik ortamda Orta Doğu bölgesinde 2010 yılında başlayan Arap Baharı¹ süreci, pek çok bakımdan devletlerin dış politika tercihlerini etkiledi. Bu çalışmanın amacı, Arap Baharı'yla başlayan süreçte bölgede yaşanan gelişmelerin ittifak ilişkilerine etkilerini örneklerle açıklamaktır. Bu maksatla bölgeye yönelik politikalarında çeşitli önceliklere sahip Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Rusya ve diğer Batılı devletlerin, Arap Baharı gelişmeleri devam ederken ittifak tercihlerindeki değişkenliklerinin nedenleri ve etkileri ortaya konulmak istenmiştir. Benzer şekilde Arap Baharı sürecinden doğrudan etkilenen devletlerle, farklı taraflarda yer almış diğer bölge devletlerinin, yaşanan krizler sonucunda ittifak yönelimlerindeki değişim formüle edilmeye çalışılmaktadır. İttifak ilişkilerinde yaşanan kırılğanlıklar, başta Suriye'deki gelişmeler olmak üzere bölgeyi etkileyen diğer gelişmeler örnek alınarak değerlendirilmektedir.

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2017;
sayı: 5,
263-297

---

1 Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki halk hareketlerini tanımlamak üzere kullanılan birçok ifade olmakla birlikte bu çalışmada kullanımı yaygın olarak tercih edilen bir tanımlama olduğu için "Arap Baharı" tercih edilmiştir.

Soner KARAGÜL

Çalışmada öncelikle devletleri ittifak stratejisine yönelten faktörlere değinilmektedir. Daha sonra Orta Doğu'da ittifak ilişkilerindeki yönelim, Soğuk Savaş öncesi ve sonrası, 11 Eylül gibi dönüm noktaları esas alınarak bölgede yaşanan gelişmeler ışığında incelenmektedir. Son olarak Arap Baharı'nın ittifak ilişkilerinde yol açtığı kırılmalıklar ve değışkenlikler yerel, bölgesel ve küresel boyutlarıyla örneklendirilmektedir.

Bir Güvenlik Refleksi Olarak İttifak Stratejisi

İttifak, çeşitli amaçlara ulaşmak amacıyla uluslararası aktörlerin (genellikle devletlerin) ortak hareket etmelerini sağlamak üzere oluşturdukları işbirliği organizasyonudur. Genellikle güvenlik konusunda uluslararası aktörlerin resmi ya da gayri resmi anlaşmalarını ifade etmektedir. Oldukça fazla tanım yapılmakla birlikte üzerinde uzlaşı sağlanmış bir ittifak tanımının olduğunu söylemek güçtür.² Tanımında konsensüs olmayışı, ittifakın hangi amaçlarla yapıldığı hakkında kesin bir listeye ulaşılmasını güçleştirmektedir. İttifakların kahir ekseriyetinin güvenlik gerekçesiyle yapıldığı, devletleri ittifaklara yönelten etkenin ortak tehdide karşı korunma güdüsü olduğu söylenebilir. Devletlerin güvenlik dışında kalan ekonomik, ticari, sosyal, çevresel ve benzeri alanlardaki işbirliklerinin ittifak olgusu içinde değerlendirilme eğilimi değışkendir. Kuşkusuz salt güvenlik kaygılarının egemen olduğu uluslararası politika ortamının ittifak konusu ve yönelimi güvenlikten başkası olamayacaktır. Ancak ticari kaygılar ve rekabet zirveye çıktığında ittifakların odağında ekonominin olması kaçınılmazdır. Devletlerin ortak tehditlere karşı işbirliğini yalnızca ittifak kavramı ile ifade etmek de imkân dışıdır. Genellikle pakt, blok ya da koalisyon gibi

---

2 Farklı tanım örnekleri için bkz. Stephen M. Walt, *The Origins of Alliances* (Ithaca: Cornell University Press 1987), s.12-13.

Orta Doğu'da İttifak İlişkilerindeki Dönüşüm: Arap Baharı Sonrası Kırılgan İttifaklar

kavramların, nüanslarıyla birlikte ittifak kavramına benzer kullanımlara sahip olduğu kabul görür.³

İttifaklarla ilgili genel bir tipolojinin olmadığını ve farklı kriterler esas alınarak ortaya çeşitli sınıflandırmaların çıkarıldığını görmek mümkündür. Sönmezoğlu yaptığı sınıflandırmada⁴ ittifakları, amaçları bakımından özdeş, tamamlayıcı, ideolojik; taraflara getirdiği yükümlülükler bakımından karşılıklı, tek taraflı; kapsamları bakımından sınırlı ve genel; kapsadıkları süre bakımından sürekli ve geçici şeklinde ayrıma tabi tutmaktadır. Devletleri ittifak oluşumuna teşvik eden faktörler arasında; iç politik nedenler, dengeleme, barışın tesisi, saygınlık kazanma isteği, ortak tehdide karşı koyma gücünden yoksun olma durumu, uluslararası istikrar ve düzenin korunmasına katkı gibi pek çok neden sıralanabilir.⁵

Güvenliği esas alan ittifaklarda büyük devletlerin odak noktası, rakiplere stratejik üstünlük sağlamak olacaktır. 1945 sonrasında ABD, yaptığı ikili ittifaklarla rakibini çevreleme ve stratejik noktalarda kontrolü sağlama güdüsüyle hareket etmiştir. İttifakların ömrünün uzunluğu ise tehdidin uzun süre varlığına yahut var olacağına dair algının yüksek olmasına bağlıdır. Ek olarak ittifakı oluşturan devletlerin siyasal sistemlerinin benzerliği ile ittifak içinde güçlü bir hegemon gücün varlığı hatta ideolojik anlayışındaki değişim ittifakın ömrünü uzatmaktadır.⁶ II. Dünya Savaşı'nda Hitler tehdidi ortadan kalkıncaya kadar ABD, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği (SSCB) ve İngiltere arasındaki Büyük İttifak devam etmişti.

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2017;
sayı: 5,
263-297

3 Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, 2.Baskı, (İstanbul: Filiz Kitabevi 1995), ss.273.

4 Faruk Sönmezoğlu, *a.g.e.*, ss.275.

5 Örnekler için bkz. Davut Ateş, *Uluslararası Politika Dünyayı Anlamak ve Anlatmak*, (Bursa: Dora Yay. 2013), ss.374-378.

6 Martin Griffiths vd., *Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, Çev. CESRAN, (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık 2013), ss.170.

Soner KARAGÜL

İttifaklar resmi ve gayri resmi olmalarına göre farklılaşabilirler. Resmi ittifaklarda tarafların ortak tehdiye karşı aynı tutum ve davranışı sergilemesi beklenir. Resmi bir ittifak örneği olarak Kuzey Atlantik İttifakı (NATO) Sovyet yayılmacılığı tehdidine karşı 1949 yılında kurulmuştu ve halen en önemli resmi ittifak olma özelliğini korumaktadır. Esneklik ve istikrar bakımından resmi ittifaklardan farklılaşan gayri resmi ittifaklar, yazılı bir antlaşmadan ziyade taahhütleri içermektedir.⁷ Ortak askeri tatbikatlar, stratejik bilgi paylaşımı, güvenlik yardımı vaadi hatta liderler arası gizli antlaşmalar gibi gayri resmi ittifaklara başvurulabilmektedir.

İttifaklar, uluslararası sistemin dönüşümüne göre farklılaşan karaktere sahip olabilmektedirler.⁸ Güç dengesi sisteminin anahtar değişkeni olan ittifak, devletlerin revizyonist oluşumlara karşı istikrarı sürdürebilmek amacıyla koşullara göre başvurulmuş bir stratejiydi. Güç dengesi sisteminin geçerli olduğu 18. ve 19. yüzyıl boyunca ittifaklar, istikrarı bozucu aktöre/aktörlere karşı girilen ve sürekli değişken bir strateji olarak benimsenmişti.⁹ İki kutuplu sistemin ittifak eğilimi, blok önderlerinin olası tırmanma ve karşılaşmalara yönelik tedbirler almasına yöneliktir. Ancak bu sistemde ittifakların katılmasının büyük çatışmalara yol açacağı ifade edilmektedir.¹⁰ Çok kutuplu sistemin daha fazla belirsizlik içermesi ve bu ortamda dış politikaların daha az öngörülebilir olması; devletlerin ittifak dinamiğinin daha rasyonel ve akıcı olmasını zorunlu kılacaktır.

Devletlerarası çatışmaların kaynağı olduğunu savunan yaklaşıma göre ittifaklar, devletleri entrikaya ve rekabet sarmalına sürüklemektedir.

---

7 Martin Griffiths vd., *a.g.e.*, s.170.

8 Graham Evans ve Jeffery Newnham, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, Çev. H. Ahsen Utku, (İstanbul: Gökkuşbu Yay. 2007), ss.326-327.

9 *A.g.e.*, s.327.

10 Joseph S. Nye, David A. Welch, *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak Kurama ve Tarihe Giriş*, Çev. Renan Akman, (İstanbul: İş Bankası Yayınları 2010), s.64.

Orta Doğu'da İttifak İlişkilerindeki Dönüşüm: Arap Baharı Sonrası Kırılğan İttifaklar

İdealizmin kurucu felsefesinin temellerini atan Immanuel Kant ve onu takip eden liberal uluslararasıcular bu görüşü savunmaktadır. Bu anlayış ABD Başkanı Wilson tarafından benimsenmiştir.¹¹ İttifaklara katılma, 20. yüzyılın ilk yarısında devletlerin sıkça başvurdukları bir strateji olmuştu. Bu dönemde iki tane dünya savaşına tanık olunması ise idealistlere göre boşuna değildi.

Devletlerin bir kısmı ittifaka girme stratejisini ortak tehdiye karşı barışı desteklemek için benimserken, diğer kısım devletlerse kışkırtma ve gerilimi artırmak amacıyla ittifaklara girebilmektedirler. İster statükocu isterse yayılımcı olsun devletlerin ittifak ilişkilerine yönelmelerindeki itici faktör, ortak amaca ulaşmada kapasitelerinin her zaman yeterli olmayışıdır. Kapasiteleri yeterli olsa bile devletlerin amaçlarına ulaşmada maliyetin azaltılması, sürenin kısaltılması, uluslararası meşruiyetin tesis edilmesi ve diğer aktörlerin etki altına alınması gibi nedenlerle de ittifak arayışı içinde olmalarının pek çok örneğine rastlamak mümkündür.¹²

Devletler, daimi ve kurumsal ittifaklar yerine belirli amaçlarla ve belli süreyle sınırlı koalisyonlarda yer almayı yeğlemektedirler. Ad-hoc koalisyon olarak ifade edilen ittifak türü, iki ya da daha fazla devlet tarafından ortak bir faaliyete yönelik düzenlemeyi ifade eder. Ad-hoc koalisyonlar II. Dünya Savaşı öncesinde ve savaş boyunca devletlerce sıkça başvurulan bir yöntem olmuştu.¹³ İttifakların kırılğanlığı ve değişkenliği hakkında geçmişte pek çok örnekle karşılaşmak mümkündür.¹⁴ Soğuk Savaş sonrasında oluşan yeni güvenlik ortamı ve uluslararası sistemin belirsizliği, doğal olarak devletlerin ittifak ilişkilerine yansımıştır. Devletlerin mevcut ittifak ilişkilerini

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2017;
sayı: 5,
263-297

11 Martin Griffiths vd., *a.g.e.*, s.171.

12 Bkz. Faruk Sönmezoğlu, *a.g.e.*, s. 274-275.

13 Bkz. Stephen M. Walt, "Alliances in a Unipolar World, International Relations Theory and the Consequences of Unipolarity", *World Politics*, 2009, s. 86-120.

14 Joshua S. Goldstein ve Jon C. Pevehouse, *Uluslararası İlişkiler*, çev. Haluk Özdemir,(Ankara: BB101 2015), s. 107

Soner KARAGÜL

sorgulayıcı olmalarını gerektiren gelişmelerin yaşanması, günümüzde devletlerin ad-hoc koalisyonlara yönelmelerine yol açmıştır. Gevşek bir yapılanma içinde oluşturulan ad-hoc koalisyonların tercih edilmesinin nedenleri arasında büyük devletlerin bazı sorunları çözmeye daha kolay örgütlenme olanağı olan bu ittifak yöntemini tercih etmeleri kadar küçük devletlerin belirli konularda serbestiyle karar alabilme ve otonom hareket edebilme istekleri yer almaktadır.

Orta Doğu'nun İttifak Geçmişi: Soğuk Savaş Dönemi

Orta Doğu'da I. Dünya Savaşı'ndan sonra oluşturulmaya çalışılan yeni düzen, çeşitli nedenlerle zaman zaman değişiklikler yaşamıştı. Burada kurulan devletler, II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar büyük ölçüde İngiltere ve Fransa'nın mandasındaydı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünyada ve bölgede derin etkiler yaratacak çeşitli kırılmalar yaşandı. ABD-SSCB kutuplaşmasının yarattığı Soğuk Savaş ortamı, Orta Doğulu devletlerin dış politikalarını derinden etkiledi, çünkü Doğu ya da Batı ittifakından birisini tercih zorunluluğunu hissettikleri bir siyasal atmosferde dış politika tercihi yapmaktan başka çareleri yoktu.

1948 yılında İsrail devletinin kuruluşu, bölgede statükonun derinden sarsılmasına yol açmıştır. Arap bölgesinin kalpgâhı olan Filistin bölgesinde kurulmuş bir Yahudi devleti, geçmişte ya da bugün bölgenin kriz ve çatışmalara ev sahipliği yapması için yeterli bir nedendi. Yahudilerin bölgeye yerleşmelerinden itibaren başlayan Arap-İsrail çatışması, Ortadoğu'daki ittifakların en çok meydan okuma yaşadığı örneklerden birisi oldu. Filistin sorunu, Arap ülkelerinin İsrail karşıtı ittifakın vazgeçilmez üyeleri olmasını sağladı.¹⁵ Öyle ki, bu sorun Arap ülkeleriyle ittifak kurmak isteyen diğer ülkelerin de dikkate almaları gereken bir konu haline geldi.

---

15 Mısır (1978) ve Ürdün (1994) bu ittifakı bozan barış antlaşmaları imzalayan iki Arap devleti oldu.

Orta Doğu'da İttifak İlişkilerindeki Dönüşüm: Arap Baharı Sonrası Kırılğan İttifaklar

Orta Doğu'nun petrole ev sahipliği yapması, günümüze kadar bölge dengelerini etkileyen en önemli faktör idi. Orta Doğu petrollerinin dünya petrol piyasasındaki değişmez ağırlığı sürdüğü sürece, bölgede petrol üzerinden kurulan ittifak ve ortaklıklar ile rekabet ve çatışmanın kaçınılmaz bir kader olacağı aşikârdı.

Orta Doğu'da I. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan düzenin II. Dünya Savaşı'ndan sonra yıkılması, bölgede başat olan aktörlerin değişmesini zorunlu kılmıştı. Süveyş Bunalımı'nın ardından bölgede İngiltere ve Fransa'nın yerini Soğuk Savaş boyunca ABD ve SSCB almıştı. Dünyanın değişik bölgelerinde giderek artan ABD ve SSCB liderliğindeki iki kutup arasındaki rekabet, ittifaklar arası mücadeleyi içeriyordu. Bu dönemde bölge devletlerinin yaşadıkları bloklaşmalar ve yaşanan askeri darbeler, bölgeyi Doğu-Batı ittifakının rekabet arenasına haline getirdi. 1930'lardan beri bölgede liderlik koltuğunda oturan ve iktidarlarını sürdürmek için Batı ile işbirliğini tercih eden Arap yönetici sınıf, toplumun alt kesimlerinde yetişmiş askeri bürokrasi tarafından tasfiye edilmişti.

Soğuk Savaş, bölgede kendisini daha çok politik ve ideolojik olarak hissettirdi. ABD ve SSCB, bölgede güç dengesi kurmak amacıyla hem askeri ve ekonomik enstrümanları hem de ideolojik propaganda araçlarını kullandılar. Bölge devletlerini iki kutuptan birisini tercih etmeye zorlayan sistemik baskılar, bölgede yaşanan tüm siyasal gelişmelerde görülmekteydi.¹⁶

26 Temmuz 1956'da, Süveyş Kanalı'nın Mısır devlet başkanı Nasır tarafından kamulaştırılmasının ardından tırmanan gerilimin, İngiltere ve Fransa'nın Mısır'a saldırmalarıyla çatışmaya dönüşmesi; yeni dönemde SSCB ve ABD'nin bölgedeki gelişmelere yönelik tutumları için bir işaret fişegi olmuştu. İki süper gücün Orta Doğu'daki rekabeti, bu gelişmeden sonra giderek tırmanmış; bölgesel gelişmelerin tamamında bu yarışın

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2017;
sayı: 5,
263-297

16 Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)*, 3. Baskı (Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları 1994), ss.116-121.

Soner KARAGÜL

etkisi hissedilmişti. Orta Doğu'daki devletler büyük ölçüde ABD-SSCB rekabetinin zorladığı ittifak ilişkilerine yönelmekten başka seçeneğe de sahip değillerdi. ABD, Süveyş Bunalımı'ndan sonra SSCB'nin bölgedeki etkisini kontrol altında tutmak ve sosyalist ideolojinin yaygınlaşmasını önlemek amacıyla Başkan Eisenhower tarafından 5 Ocak 1957'de ilan edilen ilkeler çerçevesinde bölgede yeni ittifak ilişkilerini başlatmıştı.¹⁷ Eisenhower Doktrini olarak anılan bu ilkeler; bağımsızlığını muhafaza etmek maksadıyla ekonomik kalkınma gayretine giren Ortadoğu'daki devletlere mali yardımda bulunulmasını; bu devletlerden talep edenlere askeri yardım yapılmasını; bu devletlerin talep etmeleri koşuluyla, komünist bir ülkeden gelebilecek açık silahlı saldırılara karşı ABD silahlı kuvvetleriyle destek olunmasını içermekteydi.¹⁸ Doktrin, bölge devletlerinin bazılarınca kabul edilirken, bazılarınca bu doktrine karşı çıkmıştır. Lübnan'ın ilk olarak kabul eden devlet olduğu doktrin Türkiye, Irak, İran, Yunanistan, Pakistan, Afganistan, Libya, Tunus, Fas ve İsrail gibi devletlerce benimsenirken; Mısır'ın başını çektiği Suriye, Ürdün, Suudi Arabistan gibi devletler ise doktrine karşı ihtiyatlı hatta tepkili bir tutum içine girmişlerdir. Eisenhower Doktrini'nin oluşmasına katkı sağladığı bloklaşmada ilk etapta Batı ittifakının başını çeken devletler Türkiye, İran ve Pakistan iken, doktrine karşı olan bağlantısızlık iddiasında olan devletlerse Doğu Bloğunda yer almışlardır. Lübnan ve Ürdün ise iki blok arasında tarafsızlık politikası izlemeye çalışmışlardır, lakin Ürdün 1957 yılında Mısır, Suriye ve Arabistan üçlüsünden yardım karşılığında blok tercihi yapmıştır.¹⁹ Batı ittifakının üyeleri arasında imzalanan Bağdat Paktı (1955) bölgede bloklaşmaların derinleşmesinde etkili olmuştur. SSCB ile Suriye arasında imzalanan yardım ve işbirliği antlaşmasının yarattığı gerilim (1956) ve Lübnan Bunalımı (1958) aynı atmosferde cereyan etmiştir.

17 *A.g.e.*, ss.200-206.

18 *A.g.e.*

19 A.Şükrü Esmer, "İngiltere Ürdün'den Çekiliyor.", *Ulus*, 20 Mart 1957.

Orta Doğu'da İttifak İlişkilerindeki Dönüşüm: Arap Baharı Sonrası Kırılgan İttifaklar

1950'lerden itibaren yarım asır boyunca bölge, gerilimli kutup rekabetinin odağında olmaya devam etmiştir. SSCB'nin Orta Doğu'da etkinliğini arttırma girişimlerine karşı ABD'nin öncülüğünde çevreleme politikası ile karşılık verilmeye çalışılmıştır. ABD, Orta Doğu'da bağlantısızlık çerçevesinde hareket eden devletlerin SSCB'nin kontrolüne gireceğini düşünürken, bölgede SSCB ile geliştirilen ilişkilerin pragmatik bir yönünün olduğunu göz ardı etmiştir.

Geleneksel ittifak mantığıyla değerlendirdiğinde Mısır, Irak ve Suriye için Batı'nın emperyal politikalarına karşı SSCB'yle yakınlaşmak, hatta bağlantısızlık politikalarıyla bu ülkeden askeri, teknik ve ekonomik yardım alabilmek en makul seçenektir. SSCB ile sınır komşulukları nedeniyle daha fazla Sovyet tehdidi hisseden bölge ülkeleri için de en makul tercih Batı bloğunda kendilerine yer bulmaktır.

Soğuk Savaş Sonrasında İttifak İlişkileri: Çıkarlar ve Koalisyonlar

SSCB'nin 1991'de dağılmasının uluslararası sistem üzerinde yarattığı değişim; tüm dünyada sürdürülmeye çalışılan statükonun bir anda bozulmasına ve belirsizliklere açık bir siyasal ortamın oluşmasına yol açmıştı. SSCB'nin çöküşü, Batı tarafından liberalizmin başarısı olarak değerlendirilirken yeni dönemin barış, istikrar ve refahın gerçekleşmesinin önünü açacağı düşünüldü. Ancak tıpkı II. Dünya Savaşı'nın patlamasıyla barış savunucularının hayal kırıklığı yaşamaları gibi, Soğuk Savaş sonrasında yaşanan gerilimler de bu döneme dair iyimser beklentilerde olanlar üzerinde kötü etkiler bıraktı.

Soğuk Savaş sonrasındaki görece yumuşamanın etkisiyle NATO'nun varlığını sorgulayan ve fonksiyonu kalmadığına dair yaklaşımlar taraftar buldu. Aslında bu durum, güvenlik gereksinimi ve ortak tehdit algılamasının ortadan kalkmasıyla, üyelerin ittifakın gerekliliğini sorgulamasından başka

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2017;
sayı: 5,
263-297

Soner KARAGÜL

bir şey değildi.²⁰ Soğuk Savaş dönemindeki tehdit algısında dönüşüm yaşanırken, konvansiyonel savaş tehdidinin yerini yeni tehditler almıştı: ²¹ Kitle İmha Silahlarının yayılması ve bunların terör gruplarının eline geçmesi, terörizm, etnik-dinsel çatışmalar, yasa dışı göç ve insan kaçakçılığı... Böylesi bir ortamda NATO'nun yeni güvenlik ortamında gereksinimlere yanıt vermek üzere revizyona gitmesi kaçınılmaz hale geldi.

Değişimin Orta Doğu açısından gerek bölgesel aktörler ve gerekse Soğuk Savaş rekabetinden zaferle çıkan ABD açısından bir takım belirsizliklere ve tehditlere yol açacağı beklenmekteydi. Bölgede geçerli olan eski döneme ait kuralları herkesçe bilinen klasik ittifaklar, yerini belirsizlikler içeren, değişken ve kırılğan ittifak ilişkilerine bırakıyordu.

1990 yılında Kuveyt'in Irak tarafından işgal ve ilhak edilmesi ile başlayan kriz, Yugoslavya'nın dağılmasıyla ortaya çıkan çatışmalar, Kafkasya'da ortaya çıkan çatışmalar, Somali ve Ruanda gibi ülkesel çatışmalar, yeni dönemin hem daha fazla gerilim ve belirsizliklerle dolu bir ortama sahip olduğunun, hem de bu gelişmelere dair çözüm iradesinin zayıflığının işaretlerini vermekteydi. Böylesi bir ortamda devletler dış politika tercihlerinde ve ittifak ilişkilerinde, geçmişte başvurulan tekdüzeliğin yerine aritmik davranışa yöneldiler.

Hem devletlerin blok etkisinin dışına çıkmaları hem de yeni uluslararası sistemin nasıl şekilleneceğine dair belirsizlik, gerek küresel sorunların, gerekse de Orta Doğu'daki sorunların çözümsüzlüğünü kronik hale getirmekteydi. Böylesi bir ortamda ABD'nin yeni dönemin rakipsiz liderliğini üstlenmesinin önü açılmaktaydı. ABD, bir yandan "yeni dünya düzeni" olarak adlandırdığı yeni oluşan sistemin hegemon gücü olarak

---

20 Tarık Oğuzlu, "NATO'nun Dönüşümü ve Geleceği", *Ortadoğu Analiz*, 2012, 4 (40), 8-18, s.15.

21 Bkz. David. S. Yost, "NATO's Evolving Purposes and the next Strategic Concept", *International Affairs*, 2010, 86(2), 489-522; Andrew Heywood, *Küresel Siyaset*, çev. Nasuh Uslu-Haluk Özdemir, 2. Baskı, (Ankara: Adres Yayınları 2014), ss.264-267.

Orta Doğu'da İttifak İlişkilerindeki Dönüşüm: Arap Baharı Sonrası Kırılğan İttifaklar

sivrilirken, diğer yandan ortaya çıkacak tehditlerle mücadelede yeni koalisyon modelleri ve ittifak metotları arayışına çoktan girişmişti.²² ABD'nin küresel liderliğini siyasal ve ekonomik anlamda gerçekleştirmek üzere çeşitli girişimlerde bulunmaktaydı. Uluslararası düzeyde piyasa ekonomisinin güçlenmesine yönelik politikalar yürütürken serbest ticareti yaygınlaştırmak üzere uluslararası finans kuruluşlarını daha fonksiyonel hale getirmeye çalışmaktaydı. Siyasal anlamda demokratik rejimlerin yayılması desteklenirken bir yandan da NATO'nun rolü genişletilerek güvenlik alanındaki küresel pozisyonu pekiştiriliyordu.

ABD, yeni ittifak modelini ilk olarak Orta Doğu'dan başlatma olanağını Irak'ın Kuveyt'i işgal ve ilhak girişimiyle elde etmiş oldu. Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'in 1 Ağustos 1990 tarihinde başlattığı işgal, ABD'nin öncülüğünde oluşturulan 28 ülkenin oluşturduğu çok uluslu ittifak ile derhal önlemlendi. Körfez Krizinin yeni yöntemle sonuçlandırılması, ilk olarak yeni dönemde ortaya çıkan krizlerle mücadelede topyekûn hareket etmenin, engelleyici müdahaleler olmaması nedeniyle mümkün olabildiğini ortaya çıkarmaktaydı. Irak gibi statüko dışına çıkarak saldırgan politika izleyen devletlerin derhal cezalandırılacağı fikri benimsenmeye başlamıştı. Bunun Orta Doğu dışındaki bölgelerde aynı şekilde uygulanamayabileceği daha sonraki tecrübelerle ortaya çıkmıştı.

ABD aynı zamanda SSCB'nin yarattığı boşluktan yararlanarak petrolün merkezi olan Basra Körfezi'nde tam kontrol sağlamak için ortaya çıkan fırsatı değerlendirmişti. Orta Doğu için "barış ve istikrar" getirmek üzere inşa etmek istediği yeni düzende çeşitli ilkeler ortaya koymaktaydı:²³ Bölgesel kaynaklara dayanan bir güvenlik sisteminin inşası; bölgede Irak gibi devletlerin kitle imha silahlarının temininin engellenmesi; İsrail'in komşularıyla barış sürecinin desteklenmesi ve bölge doğal kaynaklarının

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2017;
sayı: 5,
263-297

22 Andrew Heywood, *a.g.e.*, ss.268-269.

23 Andrew Heywood, *a.g.e.*, s.275.

Soner KARAGÜL

bölge ülkelerinin refahını artırmaya dönük kullanılması. Ortaya konulan idealist ilkelerin daha sonraki gelişmelere bakıldığında hiçbirinin gerçekleşmediği, ortadaki tek gerçeğin ABD'nin bölgedeki gelişmelerin doğrudan takipçisi olduğu dikkatleri çekmektedir.

11 Eylül ve Sonrası: ABD Faktörü ve Değişken İttifaklar

ABD'nin Orta Doğu'da 1991 Kuveyt Savaşı'ndan sonra elde ettiği tartışmasız üstünlük, bölgenin daha sonraki tüm gelişmelerini doğrudan etkilemişti. ABD, önceleri bölgedeki krizlerin çözümünde uluslararası işbirliklerini ya da çok taraflı inisiyatifleri önemsemekteydi.

ABD Başkanı George W. Bush Ocak 2001'de başladığı görevinde kritik görevlere atadığı yeni-muhafazakârlarla birlikte ülkesini askeri güç odaklı politikalara yöneltti. 11 Eylül Saldırıları, Soğuk Savaş sonrasında girilen kaos ve belirsizlik döneminin yeni zirve noktası oldu. Heywood'a göre Soğuk Savaş sonrası dönemin gerçek doğası bu gelişmeyle ortaya çıkmıştı ve bu olay eşi görülmemiş istikrarsızlıkların ve küresel karışıklıkların başlangıcı olmuştu.²⁴ Bundan sonra ABD, yeni enstrümanlarla ve uluslararası meşruiyet sorgulaması yapılmaksızın kendisine alan açmaya başladı. Başkan Bush döneminde çerçevesi çizilen 2002 tarihli Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde²⁵ ABD'nin önceden benimsediği "kuşatma politikası"nın yerine "önleyici savaş" doktrini formüle edildi. Bush'un A Takımını oluşturan yeni-muhafazakârların yönlendirdiği bu süreç, 11 Eylül Saldırıları'ndan sonra dış politikanın ana eksenine oturtularak kamuoyunu ikna edecek bu görüşleri güçlendirdi, yönetim içindeki farklılıkları törpüledi ve kamuoyu desteği sağladı.²⁶ Üstelik güvenlik gerekçesiyle Birleşmiş Milletler gibi

24 Andrew Heywood, *a.g.e.*, s.271.

25 The National Security Strategy of the USA 2002, Erişim 25 Eylül 2017, <https://www.state.gov/documents/organization/63562.pdf>.

26 Meliha Benli Altunışık, "Ortadoğu ve ABD: Yeni Bir Döneme Girilirken", *Ortadoğu Etütleri*, 2009, 1 (1), 70-81, s.75.

Orta Doğu'da İttifak İlişkilerindeki Dönüşüm: Arap Baharı Sonrası Kırılğan İttifaklar

evrensel kuruluşların onay süreci bypass edilerek, sınırlayıcı ve kısıtlayıcı bir yaklaşımla çok taraflı ittifaklardan uzak durularak uluslararası meşruiyet arayışı göz ardı edildi. Bu gelişmeler yeni dönemin Amerikan müdahaleciliğini tesis edecek politikaların tek yanlı olacağını sinyalleriydi.

Bush döneminde uygulanan neo-realist güç politikalarında Orta Doğu'da istikrarsızlığın sürmesine katkısı olan bölge ülkelerine karşı sert politikalar yürütülmesine odaklanılmıştı. Bölgedeki diktatörlüklerin yerine kurulacak demokratik rejimlerin desteklenmesi, terörizme destek olan ve ABD'ye tehdit oluşturan rejimlerin cezalandırılması gibi projeler yürütüldü. Bu maksatla Bush yönetimi, izlediği proaktif dış politikayla 2003 yılında Irak'ı işgal ederek Saddam Hüseyin rejimini devirdi. İran ve Suriye gibi devletlere büyük bir baskı uygularken, Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan gibi ülkelerdeki halk ayaklanmaları sonucunda gerçekleşen rejim değişikliklerini dolaylı olarak desteklemişti. ABD'nin başta Orta Doğu'da olmak üzere diğer bölgelerde izlediği proaktif dış politika hem ulusal düzeyde hem de uluslararası toplum düzeyinde tepkilere yol açmıştı. Başkan Bush'un Irak müdahalesiyle ABD imajında yarattığı olumsuz etkiyi, kendisinden sonra koltuğa oturan Barack Obama gidermeye çalıştı.

Başkan Obama göreve geldikten sonra selefi Bush'un politikalarının yol açtığı tahribatı ortadan kaldırmak için kolları sıvadı. Bu yüzden Başkan Obama'nın dış politika gündemi oldukça yoğundu:²⁷ Irak savaşının sona erdirilmesi, Amerika'nın zedelenen imajının düzeltilmesi, Orta Doğu ve İslam dünyasındaki sorunların çözümüne odaklanılması, nükleer silahların yayılmasının önlenmesi, terörizme karşı daha etkili bir küresel strateji, ortak tehditlerle mücadelede ve ortak güvenliği sağlamada ittifakların, işbirliklerinin ve kurumların yeniden inşası, demokratik toplumların desteklenmesi ve demokrasinin yayılması... Başkan Obama, dış politika

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2017;
sayı: 5,
263-297

27 Gökhan Telatar, "Barack Obama'nın Dış Politikasında Demokrasinin Yayılması Misyonu", *Alternatif Politika*, 2012, 4 (1), 54-83. ss.58-59.

Soner KARAGÜL

konularının listesinin uzunluğuna rağmen işe İslam dünyasına mesajlar vererek başlangıç yapmıştı. Müslümanlarla “yeni bir başlangıç” yapılması çağrısı ve İslam dünyasını ilgilendiren diğer meselelerle ilgili açıklamaları Orta Doğu için umut vericiydi. Başkan Obama’nın önceliklerinden birisi olan demokratik toplumların desteklenmesi ve demokrasinin yayılmasına yönelik politikasının Arap Baharı süreciyle test edilme imkanı oluştu.

Arap Baharı Süreci: İttifak İlişkilerinde Kırılma

Arap Baharı olarak adlandırılan süreç, 18 Aralık 2010’da Tunus’ta fitili ateşlenen ve Orta Doğu ve Kuzey Afrika’yı kapsayan bölgede yaşayan toplumların insani, sosyal ve siyasi talepleri sonucu ortaya çıkan bölgesel ve küresel anlamda bir değişim sürecidir. Miting ve gösteriler, protesto hareketleri, silahlı çatışmalar, hatta iç savaşa varan şiddet olayları yaşanan bu süreçte bölgede yaşayan toplumlar ciddi bir sınavla karşı karşıya kalmışlardır. Asıl sınavı ise bu değişim sancılarının yaşandığı devletlerin yöneticileri vermektedirler. Bölge devletleri, hem iç siyasi ve toplumsal süreçler bakımından hem de uluslararası topluma olan sorumluluk ve ikili-bölgesel ittifaklar açısından sınanmaktadırlar. Genellikle otoriter siyasi rejimlere sahip bu devletlerde baş gösteren ekonomik ve sosyal sorunların çözümüne yönelik siyasi iradenin ilgisizliği ve yozlaşma, birikmiş bir öfke patlaması niteliğindeki tepkilere yol açtı. Tunus’ta yaşanan ilk tepkiler çığ gibi büyüyerek tüm coğrafyada irili ufaklı tepki hareketlerinin doğmasına yol açmıştı. Tunus, Libya, Mısır ve Yemen’de yıllardır iktidarı elinde bulunduran yöneticiler devrildiler.

Tunus’ta üniversite mezunu işsiz bir seyyar satıcının kendini yakmasıyla başlayan protestoların ardından Zeynel Abidin Bin Ali 23 yıllık iktidarını kaybederek ülkeyi terk etti. Tunus, barışçıl ve çatışmasız hatta demokratik dönüşüm yaşayan tek ülke oldu. Tunus’tan sonra Mısır’da 25 Ocak 2011’de başlayan protestolar Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek’i 40 yıllık koltuğundan etti. Mısır’ın sancılı bir şekilde gerçekleştirdiği seçimlerle

Orta Doğu'da İttifak İlişkilerindeki Dönüşüm: Arap Baharı Sonrası Kırılğan İttifaklar

denenen demokratik dönüşüm çabaları uzun ömürlü olmadı. Kasım 2011'de gerçekleşen seçimlerde Müslüman Kardeşler Hareketi ipi göğüslerken, Haziran 2012'de Muhammed Mursi cumhurbaşkanlığını kazandı. Bir yıl boyunca ülkede bir türlü sağlanamayan uzlaşma, 3 Temmuz 2013'te General Abdülfettah Sisi'nin darbesi sonucu yeniden otoriter bir yönetime dönüştü. Darbe karşıtı protestoları sert ve kanlı bir şekilde bastıran Sisi, cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturarak eski rejimin devamını sağlamış oldu. Libya'ya sıçrayan "Bahar Fırtınası" 15 Şubat 2011'de başladı. 42 yıldır iktidarı elinde bulunduran Muammer Kaddafi'nin protestolara karşı diğer liderlere göre çok farklı bir tutum sergilemesi, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 17 Mart 2011'de kararını aldığı uluslararası müdahalenin önünü açtı. Kaddafi'ye ait askeri birlikler hava saldırılarıyla bertaraf edilerek muhalif güçler desteklendi. Kaddafi'nin muhalifler tarafından linç edilmesiyle sona eren eski sistem, yerini çok başlı, istikrarsız ve güvensiz bir ortama bıraktı. Yemen'de de diğer Arap devletlerinde olduğu gibi 27 Ocak 2011'de protesto ve yer yer silahlı çatışmalarla başlayan değişim süreci, 33 yıldır ülkenin yönetimini elinde bulunduran Ali Abdullah Salih'in görevi bırakmasıyla yeni bir boyut kazandı. Yemen'de iktidar mücadelesi Suriye'de olduğu gibi şiddet yöntemiyle sürdürülmektedir. Yeni yönetime karşı muhalefet eden Husilerin 2015'in Mart ayında başkent Sana'yı kontrol altına almalarından sonra bu süreç, aşiret ve mezhep eksenli bir Suudi Arabistan-İran mücadelesine dönüştü. Suudi Arabistan'ın öncülüğündeki koalisyon gücünün Husilere yönelik hava saldırıları sonucu binlerce insan hayatını kaybederken ülkede insani kriz baş gösterdi.

Arap Baharı'nın en sert kırılmasının en dramatik boyutlarıyla yaşanan ülkesi kuşkusuz Suriye oldu. 15 Mart 2011 tarihinde başlayan protestoların en sert karşılık gördüğü ülkede çatışmalar, kısa sürede her yeri kapladı. Kriz, yerel bir konumdan başlayarak bölgesel ve küresel boyut kazandı. Suriye'de iç savaşa dönüşen çatışmaların sonucu olan krizin 6 yıllık maliyeti 2017 Mart'ına gelindiğinde çok ağır olmuştu: 400 binden

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2017;
sayı: 5,
263-297

Soner KARAGÜL

fazla insan öldü, 22 milyon nüfuslu ülkenin yarısı evlerini terk ederken bunların yaklaşık 5 milyonu komşu ülkelere sığındı.²⁸ Suriye krizinin çözümsüzlüğünün ve diğerlerinden uzun sürmesinin pek çok nedeni sayılabilir: Baasçı Esad rejiminin şiddetli saldırıları, İran ve Rusya'nın rejime olan kayıtsız şartsız desteği, DEAŞ'ın bölgede hakimiyet alanı oluşturması, Suriye muhalefetindeki dağınıklık, muhalefeti destekleyen devletlerin koordinasyonsuzluğu, ABD'nin muhalefete olan tutumunun zamanla değişmesi, Suriye'nin geleceğine yönelik uzlaşmazlığın sürmesi gibi. Kriz üzerinden oluşan ittifaklara bakıldığında karmaşık, değişken ve kırılabilir bir yapının varlığı, sorunun uzamasının ve çözümsüzlüğünün işareti niteliğinde olmuştur. Esad rejimine karşı yerel, bölgesel ve uluslararası aktörler düzeyinde oluşturulan ittifakların kırılabilir yapıya sahip olması kadar Esad rejiminin müttefiklerinin koşulsuz desteği de sorunu kronikleştirmiştir.

Arap Baharı'nın etkili olduğu coğrafyadaki değişim dalgası karşısında, bölge devletlerinin ve bölgeye yönelik politika yürüten diğer devletlerin yaklaşımları nasıl olmuştur? Değişim dalgasının söz konusu aktörlerin ittifak ilişkilerine nasıl etkileri olmuştur? Bu soruların yanıtını bölge devletleri ve Batılı devletler açısından ayrı ayrı ele almak gerekecektir.

Türkiye, İran ve Arap Devletleri: İttifaklar Arası Tercih İkilemi

Arap Baharı'nın doğrudan etkilediği bölge devletleri dışında bir de özgül ağırlığı fazla olan devletler ve onların ittifak ilişkileri açısından etkileri oldu. Bu ülkelerin bir anda komşuluk, tarihsel bağlar, ticari ve ekonomik ilişkiler, ortak bölgesel ittifak inisiyatifleri gibi pek çok bakımdan yakınlık duyulan ülkelerde ortaya çıkan gelişmeler karşısında şaşkınlık yaşamaları olağandı. Bölge devletlerini kaygılandıran şey sadece bu ülkelerdeki değişim dalgasının anılığı değil, bu dalganın kendilerini yakalayıp yakalamayacağı

---

28 "Suriye'de 6 yıllık savaşın ağır bilançosu", Erişim 12 Ekim 2017, <http://tr.euronews.com/2017/03/15/suriye-de-6-yillik-savasin-agir-bilancosu>.

Orta Doğu'da İttifak İlişkilerindeki Dönüşüm: Arap Baharı Sonrası Kırılgan İttifaklar

sorusuydu. Nitekim Suudi Arabistan'da benzer hareketlilikler yaşansa da durum kontrol altına alındı. İran ise Suriye'den sonra hedefin kendisi olacağı kaygısıyla sonuna kadar Esad rejiminin arkasında durdu. Arap Baharı'nın ilerleyen safhalarında bölgesel güçlerin izlediği politikalar zaman zaman Batılı devletlerle karşılaşmalara ve klasik ittifak ilişkilerinde çeşitli kırılmalar yaşanmasına yol açmıştır. Suriye krizi ise bunun turnusol kâğıdı olmuştur. Suriye'de aynı blokta yer almalarına rağmen zamanla farklılaşan politikalar nedeniyle müttefikliğin sorgulanır hale geldiği durumlar yaşanmıştır. Bölgesel güçlerden Türkiye, İran ve Suudi Arabistan'ın öncülüğündeki Arap devletlerinin sürece bakışına ve ittifak ilişkilerindeki evrime değinilmesinde fayda vardır.

Türkiye'nin Arap Baharı gelişmeleri yaşanmaya başladığında izlediği ilk etaptaki temkinlilik, yerini demokratik taleplere kapalı olunmaması gerektiği söylemiyle bölgedeki dönüşümü desteklemeye bırakmıştı. Tunus ve Mısır konusunda izlediği temkinli ve ilkesel politika daha sonraki örneklerde bazı farklılaşmalarla sürmüştür. Protestolar Libya'ya sıçradığında gelişmelerin Libya'da askeri müdahale boyutuna gelmesiyle Türkiye, önce NATO müdahalesine şiddetle karşı çıkmıştır. AB ve ABD koalisyonunun niyetlerine dair kaygılar ise Türk liderlerinin açıklamalarıyla dile getirilmiştir.²⁹ Ankara'nın askeri müdahaleye karşı çıkmasının asıl nedeni Libya'daki ticari çıkarlarının tehlikeye girecek olmasıydı. Libya muhalefetine Batı koalisyonunun desteğinin artmasından sonra Türkiye Geçici Ulusal Konsey'i tanıyarak destek olmuştur. Türkiye Libya'da olduğu gibi Suriye'de de öncelikle statükonun korunmasını savunarak Beşar Esad'a istikrar için reform çağrısı yapmış; Esad yönetimi ise Ankara'nın uyarılarına yanıt vermemiştir. Bu sırada uluslararası toplum Suriye'deki gelişmeleri sadece izlemekle yetinmiştir. Türkiye, Suriye'de giderek tırmanan şiddetin çözümü için Batı'nın harekete geçmesini ve askeri müdahale seçeneğini

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2017;
sayı: 5,
263-297

29 "NATO'nun Libya'da ne işi var", *Hürriyet*, 01.03.2011.

Soner KARAGÜL

ısrarla dile getirmesine rağmen Batı'nın diplomatik çözüm arayışından öteye gitmediğini görmüştür. Bu durum Türkiye'nin genelde Batı, özelde ABD ile ilişkiler konusunda yeni bir döneme girdiğinin işaretlerini vermektedir.³⁰

Arap Baharı'nda Suriye dışındaki ülkelerde yol açtığı gelişmelere bakıldığında, Türkiye'yi bölgesel ve uluslararası ittifak ilişkilerinde meydan okumalara yöneltecek bir durumun söz konusu olmadığı görülecektir. Libya'daki müdahaleye söylemsel olarak karşı çıkmasına rağmen ittifak içinde hareket etmişti. Mısır'da Muhammed Mursi'nin darbeye görevden uzaklaştırılmasına gösterilen tepki ve Batılı devletlerin bu konudaki ikiyüzlülüğünün eleştirilmesi ise sadece darbelere karşı ilkesel duruşun bir dışa vurumu olarak değerlendirilebilirdi. Ancak her iki gelişmedeki yaklaşımın Batılı müttefikler açısından yaratmış olduğu etkinin düzeyini, Suriye krizi ve sonrasında Türkiye'nin yaşadığı sorunlara yaklaşımda Batılı müttefiklerinin tutumuna bakarak değerlendirmek daha kolay olabilir. Suriye krizinin Türkiye'ye yönelik çok boyutlu etkilerinin bu çalışmaya konu olan kısma gelindiğinde ise; kriz sadece Türkiye'nin komşuluk ilişkilerinde değil, Batı, ABD ve AB ile ilişkilerinde de siyasi, ekonomik, sosyal boyutlarıyla olumsuzluklar yaratmıştır. Suriye meselesinin, Türkiye'nin Rusya ve İran'la ilişkilerinin seyrinde de zaman zaman kırılmalar ve telafisi güç olan ve zaman alan gerginlikler yarattığı da bir başka gerçektir.

Bölgede Batıyla ittifak ilişkileri bakımından Arap ülkelerinden farklılaşan bir yapıya sahip olan İran, Arap Baharı sürecinde de benzer bir farklılaşma örneği sergilemişti. Protestolar, başlangıçta İran İslam Devrimi'nden ilham alınarak gerçekleştirilen İslami uyanışın göstergesi olan girişimler olarak görülmüştür.³¹ İran, Yemen'de ve Bahreyn'de muhalefet gruplarını desteklemesine rağmen, Suriye'de muhalif grupların aksine Esad rejiminin

---

30 Özden Zeynep Oktav, "Arap Baharı ve Türkiye-Körfez İlişkileri", *Ortadoğu Analiz*, 2013, 5(51), 69-78, s.74.

31 *A.g.m.*, s.73.

Orta Doğu'da İttifak İlişkilerindeki Dönüşüm: Arap Baharı Sonrası Kırılğan İttifaklar

yanında yer almıştır. İran'ın Suriye'de, Rusya ve Hizbullah'la birlikte Esad rejiminin ayakta kalması için tüm imkanlarını seferber etmesi, çatışmanın Şii-Sünni rekabetinin bir yansıması olarak da değerlendirilmesine yol açtı.

Arap Baharının en can alıcı noktası kuşkusuz Orta Doğu'da demokratik taleplere uygun yönetimlerin kurulması beklentisiydi. Bu beklenti büyük ölçüde gerçekleşmemiş olsa bile, demokratik taleplerin gelecekte benzer süreçlere yol açmayacağına garantiyi mevcut değil. Bu yüzden bölgenin monarşik yapıdaki Arap devletleri değişim sürecinin kendilerini etkilemesi olasılığına karşı refleks gösterdiler. Katar dışındaki Körfez ülkeleri ve Suudi Arabistan, demokratik dönüşüm sürecinin öncülüğünü üstlenme potansiyeli olan Mısır'da, darbeyi destekleyerek Arap Baharının kendilerine yönelik taşıdığı tehdide yaklaşımlarını ortaya koymuş oldular. Suriye'de Rusya, İran ve Esad rejimine karşı oluşturulan ittifakın en önemli destekçileri olan Körfez Arap devletleri sorunun çözümsüzlüğü karşısında kaygılarını sürdürmektedirler. ABD'de Donald Trump'ın başkan seçilmesiyle beklentiler değişirken, bölgedeki ittifak-çatışma dinamiği de yeni bir ivme kazandı. Trump'ın Mayıs 2017'de bölgeyi ziyaret etmesiyle bölgede ABD, Mısır, İsrail ve Körfez İşbirliği Ülkelerinin bölgede İran'ı kuşatmak için anlaşmaya varmaları, bölgenin yeniden ısınacağına dair kanıt sunmaktadır.

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2017;
sayı: 5,
263-297

ABD, Rusya, AB ve Ülkeleri: Çıkarların Değişmezliği-İttifakların Değişkenliği

Batılı devletler tıpkı bölgesel müttefikleri gibi Arap Baharına ilişkin protestoların başlaması karşısında pek de hazırlıklı değillerdi. Bu devletlerin Arap Baharı karşısında pozisyonunu belirlemesini zorlaştıran unsurların başında bu süreci yaşayan ülkelerin bazılarında müttefik liderlerin işbaşında olması geliyordu. Öte yandan büyük boyutlara ulaşan protestolara ve hükümetlerin sert tutumlarına da kayıtsız kalamazlardı. Bu yüzden başlangıçta sessiz ve temkinli yaklaşımı tercih ederlerken daha sonra demokratik taleplerin göz ardı edilemeyeceği vurgusuyla protestoların

Soner KARAGÜL

gerçekleştiği ülke yönetimlerini ikaz eden bir tutuma gittiler. Her koşulda, yaşanan gelişmelerin bölgeye yönelik politikalarında radikal değişiklikler yaratmaması önceliğinden hareket ettiler. ABD, Rusya ve AB ülkelerinin gelişmeler karşısındaki ittifak yönelimlerini ayrı ayı ele almak yararlı olacaktır.

Bush yönetiminin bölgede demokrasiyi dayatma politikası nedeniyle zedelediği ABD imajını düzeltmeye çalışırken Arap Baharı furyasıyla karşılaşmıştı. Bu yüzden ABD, bu furyada bölgedeki hegemon güç olma konumunun verdiği sorumluluğun gereğini yapamadı. Başkan Obama Arap ayaklanmalarıyla ilgili olarak bölge halklarının demokratik taleplerini desteklediklerini söylemişse de bu konuda adım atmada aceleci olmamıştır.³² Tunus'ta temkinliliği tercih ederken Mısır ve Yemen'de liderlerin görevi bırakmaları için çaba sarf etmişti. Libya'da askeri müdahalede istekli görünmemekle birlikte, müdahalede yer alırken Suriye'de Esad rejimini devirme çabaları teşvik etmekten öteye gidememiştir.

Amerikan yönetimi, Tunus'ta ayaklanmaların başlangıcında sessiz kalarak, göstericilere karşı aşırı güç kullanımıyla ilgili yapılan açıklamayı yaklaşık bir ay sonra yapmıştı (11 Ocak 2011). Tunus lideri Bin Ali'nin ülkeyi terk ettiği gün (14 Ocak) Başkan Obama'nın konu hakkında konuşması da ABD'nin mevcut belirsizliği temkinle karşılama tercihini göstermekteydi. Mısır meydanlarında gösteriler devam ederken ABD, çeşitli temaslarla protestolarda şiddet kullanımının sınırlandırılmasına yönelik tedbirlerin alınmasına katkıda bulunarak halktan yana bir tutum içinde olduğunu deklare etmiştir. Hüsnü Mübarek'in iktidarda kalamayacağı kesinleşince geçiş dönemini ordunun denklemdeki yerini dikkate alarak takip etmeyi tercih etmişti. ABD, 3 Temmuz 2013'te Mısır'da gerçekleşen askeri darbeyi ise diplomatik bir manevrayla karşılamıştı. Darbeye karşı diğer batılı devletler gibi cılız tepkiden öteye gitmeyen ABD, ilişkileri askıya almayı

---

32 Gökhan Telatar, 2012, *a.g.m.*, ss.73-74

Orta Doğu'da İttifak İlişkilerindeki Dönüşüm: Arap Baharı Sonrası Kırılğan İttifaklar

ve askeri yaptırım tedbirlerini uygulama konusunda isteksiz davranmayı tercih etmişti. Obama Dönemi'nde liderlerin kişisel mesafeliliğine rağmen ABD'nin Mısır'a yönelik askeri ve maddi desteği sürmüştü. Trump'ın Başkan seçilmesiyle ise General Sisi, Beyaz Saray'da ağırlandı.³³

ABD, Libya'da 15 Şubat'ta başlayan protestolarda Mısır ve Tunus gibi önce sessiz kalmayı tercih ederken önceliğini orada yaşayan vatandaşlarını güvenli biçimde tahliye vermekteydi. İnsan hakları ihlallerini kınamak dışında Libya lideri Kaddafi'nin görevini bırakması için de 26 Şubat'ta açıklama yapmıştı. Kaddafi'nin halka karşı güç kullanımının tırmanmaya başlayacağına dair gelişmeler söz konusu olduğunda askeri müdahale seçeneği tartışılmaya başlanmıştı. Obama yönetiminin Irak travmasından sonra bir İslam ülkesine karşı askeri müdahaleye taraftar olmadığı bilinmekteydi. Bu çekinceli durum ise askeri operasyonun uluslararası meşruiyetinin sağlanmış olması ve ABD'nin müdahalede sınırlı bir rol aldığı kanısının oluşturulmasıyla aşıldı. BMGK'den 26 Şubat 2011'de, 1970 Sayılı Libya'ya ambargo kararı çıkmasından sonra Kaddafi'nin saldırılarının sürmesi üzerine yeni bir karara varıldı. 17 Mart 2011 tarihli 1973 sayılı kararda BMGK, Libya'nın uluslararası barış ve güvenliği tehdit etmesini gerekçe göstererek "acil ateşkes" ilanını ve "uçuşa yasak bölge" oluşturulmasını onaylıyordu. Kararda ayrıca BMGK üyelerinin Libya'daki sivillerin korunması için gerekli tüm önlemleri alabileceği vurgulanmaktaydı. Karardan 2 gün sonra (19 Mart) bombardıman başlatılarak operasyonun komutası NATO'ya devredilmiştir. ABD'nin bununla amaçladığı şey, ulusal ve uluslararası kamuoyundan gelecek tepkilerin azaltılmasıydı.

ABD, Yemen ve Bahreyn'de meydana gelen protestolar karşısında öncelikle bölgeye yönelik uyguladığı güvenlik önceliklerini hesaba katarak

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2017;
sayı: 5,
263-297

33 "Mısır'ın darbeci cumhurbaşkanı Beyaz Saray'da", Erişim 12 Eylül 2017, <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/misirin-darbeci-cumhurbaskani-beyaz-sarayda>, 12.08.2017.

Soner KARAGÜL

tutum belirlemişti. 27 Ocak 2011'de Yemen'de başlayan ayaklanmalara ABD, El-Kaide terörüne karşı mücadelenin kesintiye uğrama olasılığına karşı, Körfez İşbirliği Konseyi'nin soruna yönelik çabalarını desteklemişti. Ali Abdullah Salih'in yerine yardımcısı Abdurabbu Mansur el Hadi'nin kontrolünde bir yönetim oluşturulmuştu. El Hadi yönetimini tanımayan Husilerin Sana'da denetimi sağlaması üzerine ABD, Suudi Arabistan'ın başlattığı askeri operasyonu desteklemiştir. Amerikan Yönetimi, Bahreyn'de 14 Şubat 2011'de patlak veren protestolar karşısında rejimin kollanmasını desteklerken, protestoculara karşı sert güç uygulanmasını ve dışarıdan asker gönderilmesini eleştirmiştir. ABD'nin Bahreyn'deki gelişmelere yönelik dikkatinin arkasında Bahreyn'in ABD'nin bölgedeki deniz kuvvetlerine ev sahipliği yapması, %70'i Şii olan ülkenin Sünni yönetiminin görevden uzaklaşması halinde işbirliğinin tehlike altına gireceği ve bölgede İran'ın daha fazla güçleneceği kaygısı yatmaktaydı. Suriye'de diğer tüm örneklerden daha fazla şiddetin meydana gelmesine rağmen ABD'nin soruna yönelik politikasının pasif görünümü eleştirilmiştir. ABD'nin Libya'dakine benzer askeri müdahaleyi Suriye'de neden gündeme alamadığına dair oldukça fazla sebep mevcuttu: BMGK'deki Rusya ve Çin muhalefetinin uluslararası meşruiyeti sağlayacak karar alınmasını önlemesi, Esad rejimine karşı savaşılan muhalefetin dağınıklığı ve askeri gücünün zayıflığı. Rusya açısından Arap Baharı ağırlıklı olarak Batılı ülkelerle ittifak ilişkileri güçlü olan devletlerde gerçekleşmesine rağmen bölgenin istikrarsızlaşması, radikal akımların güçlenmesi, yangının nereye kadar ulaşacağıнын belirsizliği gibi nedenlerle kuşkuyla yaklaşılması gereken bir süreçti. Libya operasyonu ve Suriye'de başlayan protestolar sonrası ilgisi yoğunlaşan Rusya, iki müttefik ülkede meydana gelecek yönetim değişikliklerini Rus ulusal çıkarları için tehdit olarak algılamıştı. Ayrıca Arap Baharının Suriye'den sonra İran'a yöneleceği öngörüsüne sahip olan Rusya, bunu 2000'lerin başından beri yürüttüğü, SSCB dönemindeki gücünü yeniden tesis etme ve Orta

Orta Doğu'da İttifak İlişkilerindeki Dönüşüm: Arap Baharı Sonrası Kırılgan İttifaklar

Doğu'da daha fazla etkin olma politikaları için de tehlikeli görmekteydi.³⁴ Arap Baharı öncesinde iki ülkenin pek çok dış politika gelişmesinde benzer yaklaşımlara sahip olduğu bir gerçektir. Rusya'nın Baas rejimi ile 1970'lerden beri devam eden stratejik ittifak ilişkisi, askeri ve ekonomik boyutlarıyla her iki ülke için de hayati öneme sahiptir. Rusya açısından Baas rejimine olan destek, iki ülke arasındaki askeri üs (Tartus Limanı) ve silah satışı gibi ileri müttefiklik ilişkisinden öteye giden bir anlam ifade etmektedir. Moskova yönetimi, son kale olarak gördüğü Suriye'ye bölge jeopolitiğini ve güç dengesini değiştirmek için müdahale edildiği görüşündedir.³⁵ Bu nedenle Libya operasyonundan sonra Suriye ile ilgili BM süreçlerinde askeri müdahaleyi önleyici çabalara girişmesini bölgesel istikrarı ve barışı koruma gerekçesine dayandırmıştır. Öte yandan Moskova yönetimi, Batılı ülkeleri ile Türkiye, Suudi Arabistan ve Katar gibi bölge devletlerinin oluşturduğu bloğa karşı, Esad rejimi ve İran'la birlikte bir blok oluşturarak denge kurmaya çalışmıştır.³⁶

Suriye krizi, Rusya'nın her durumda müttefikinin arkasında durma noktasında güvenilir bir ortak olduğunu göstermesi açısından iyi bir örnektir.³⁷ İç savaş boyunca Suriye'ye desteğini esirgemeyen Rusya, ibrenin Şam yönetiminin aleyhine dönmesiyle, 30 Eylül 2015'te Esad rejiminin resmi davetini gerekçe göstererek çatışmaya müdahil olmuş ve dengeleri değiştirmiştir. Rusya'nın İŞİD unsurlarını hedef aldığını iddia etmesine rağmen saldırılar büyük ölçüde rejim muhaliflerine karşı yapılmaktaydı.

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2017;
sayı: 5,
263-297

34 Gökhan Telatar, "Rusya ve Arap Baharı: Batı İle Yeni Soğuk Savaş Mı?" *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2015, 15 (1), 175-202, s.196.

35 Sergey Lavrov, "On the Right Side of History", 23 Ekim 2017, http://www.huffingtonpost.co.uk/sergei-lavrov/russia-syria-on-the-right-side-of-history_b_1596400.html,

36 Gökhan Telatar, 2015, *a.g.m.*, s.193.

37 Halit Gülşen, "Rusya'nın Suriye Müdahalesi: Kazanımlar, Kayıplar ve Riskler", 23 Eylül 2017, http://www.orsam.org.tr/files/OA/79/8_halitgulsen.pdf.

Soner KARAGÜL

Rusya'nın Suriye'de doğrudan askeri harekât başlatılmasının ardından Türkiye tarafından Türk hava sahasını ihlal eden Rus uçağının 24 Kasım 2015 tarihinde düşürülmesi nedeniyle "Uçak Krizi" yaşandı. Ekonomik alanda işbirliğinin çok yüksek seviyede olduğu Rusya ile böyle bir krizin yaşanması, ekonomik yaptırımlar nedeniyle Türkiye'nin zararına olmuştu. Kriz Temmuz 2016 itibariyle siyasi olarak aşılrsa da, Rusya Türkiye'ye uyguladığı yaptırımları aşamalı olarak kaldırma yolunu tercih etti.³⁸ Rusya, Suriye krizindeki tutumu nedeniyle sadece Türkiye ile değil ABD ilişkilerde de kriz yaşadı. ABD ile arasında esen soğuk rüzgârlar iki ülke arasındaki kamusal ve özel kurumların ilişkilerine de yansdı. Diğer taraftan Sünni Arap kamuoyunda daha önce Filistin sorunundaki tutumu nedeniyle elde ettiği pozitif algıyı Suriye krizi nedeniyle yitirmiş oldu.³⁹

Avrupa Birliği ve üye ülkeleri için Arap Baharı coğrafyası daha çok enerji, güvenlik ve göç gibi son yıllarda öne çıkan rekabet ve risk unsurlarıyla ön plana çıkmaktaydı. AB ve üye ülkelerinin Arap Baharı coğrafyası ile ilişkilerinin temel dinamiğinin ekonomi olmasına rağmen, bölgede gerçekleşmesine katkı sunduğu ekonomik liberalleşme kadar demokratik ve siyasal reformlar konusunda ilerleme sağlanamadı.⁴⁰ Bölgede demokrasi ve insan hakları ilkelerinin yaygınlaşması dillendirilirken bir yandan da stratejik ve siyasal çıkarlar uğruna otoriterliğin görmezden gelindiği oluyordu. Mısır, Ürdün, Fas siyasal reformlar konusundaki yetersizliklerine rağmen AB mali yardımlardan önemli paylar elde ettiler. Körfez ülkeleri ile ilişkilerde de

38 "Rusya'nın Suriye'deki bir yılı", 18 Ekim 2017, <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/rusyanin-suriyedeki-bir-yili>.

39 Halit Gülşen, *a.g.m.*

40 Müjge Küçükkeleş, AB'nin Ortadoğu Politikası ve Arap Baharına Bakışı, *SETA Analiz*, Erişim 10 Eylül 2017, http://file.setav.org/Files/Pdf/20130118172742_setanaliz_ab_arap_bahari.pdf, ss.5.

Orta Doğu'da İttifak İlişkilerindeki Dönüşüm: Arap Baharı Sonrası Kırılğan İttifaklar

siyasi reformların üzerinde istikrar ön plana çıkmaktaydı.⁴¹ Birlik, Arap coğrafyasındaki halk hareketleri karşısında diğer aktörlerden farksız biçimde hazırlıksız yakalanmıştı. Bölgenin değişim ve demokrasi talepleri karşısında bazı birlik ülkelerinin ekonomik ve siyasal çıkarlarına göre pozisyon almaları nedeniyle otoriter müttefiklerini korudukları görüldü. Örneklendirmek gerekirse Fransa, Tunus'ta Bin Ali yönetimine sahip çıkarken, Mısır'da İngiltere, Fransa ve Almanya'nın, Mübarek yönetimine karşı protestolar karşısında sessiz kalmayı yeğledikleri gözlerden kaçmadı. Birliğin Bahar süreci boyunca geliştirmiş olduğu yeni politik girişimler ise şunları kapsamaktaydı:⁴² Ticari ilişkiler, mali yardım, insani yardım, diplomatik yaptırım, ekonomik yaptırım ve askeri müdahale. AB'nin girişimlerdeki sıralaması Tunus ve Mısır protestolarında "bekle-gör" taktiği, Libya'da proaktif pozisyon, Kaddafi'nin sert tutumu karşısında Libya rejimine diplomatik kınama, ekonomik yaptırım ve nihayetinde askeri müdahale şeklinde gerçekleşmiştir. Suriye konusunda da benzer strateji izleyen AB, Esad rejimini krizin başından itibaren kınamama, ekonomik ve askeri yaptırım kararı almama ve yaptırımların kapsamını genişletmeme yönünde bir politika izlemiştir. Libya benzeri bir askeri çözüm konusunda ise temkinli davrandı.⁴³

AB ülkelerinden İngiltere, Almanya ve Fransa'nın Arap Baharı bağlamında bölgedeki ittifak ilişkilerine bakıldığında, daha önce de ifade edildiği üzere bekleme, temkinlilik, konjonktüre göre kademeli pozisyon belirleme gibi

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2017;
sayı: 5,
263-297

41 Vera Van Hüllen, "EU Democracy Promotion in the Mediterranean: Cooperation Against All Odds?", *KFG Working Paper* No.9, Freie Universität Berlin, November 2009, p. 11; Ana Echagüe, "The European Union and the Gulf Cooperation Council", *FRIDE Working Paper* No. 39, May 2007, s.17.

42 "Council Decision 2011/137/CFSP of 28 February 2011 concerning restrictive measures in view of the situation in Libya", *Official Journal of the European Union*, 3 Mart 2011.

43 Müjge Küçükkeleş, *a.g.m.*, ss.13-14.

Soner KARAGÜL

ortak özellikler sergiledikleri gözlerden kaçmamaktadır. İngiltere bölgedeki rejimleri istikrar unsuru olarak görmüş ve yakın ilişki içinde bulunduğu otoriter yönetimler yüzünden önce temkini elden bırakmamış daha sonra demokrasi ve insan hakları vurgusunu şiddetlendirmiştir. Tunus, Mısır gibi ülkelerde temkinli, Libya'da etkin, müttefikleri olan ülkelerde ise sessiz diplomasi yürütmüştür.⁴⁴ Almanya, Bahar sürecinde bölgede halk nezdinde diğer Batılı müttefiklerine göre olumlu imaja sahip olmasının etkisiyle Tunus devrimini hem söylemsel olarak hem de mali ve teknik yardımlarla desteklemiştir.⁴⁵ Mısır'da Batı müttefiki Mübarek rejimi için kontrollü ve yumuşak geçişi destekleyen Almanya, Libya'da Kaddafi'nin gitmesi konusunda diğer Batılı devletlerle aynı fikirde olmakla birlikte askeri müdahale ile gönderilmesi yöntemine karşıydı. Bu yüzden BMGK'nin Libya'da uçuşa yasak bölge oluşturulmasına ilişkin karar tasarısına çekimser oy kullandı. Bu kararı vermesinde sadece savaş karşıtı pozisyonu değil aynı zamanda Libya ile olan ekonomik ve siyasi ilişkileri etkili olmuştu.⁴⁶ Suriye konusunda ise 'Libya krizi esnasında oluşturduğu "tarafsız" ülke imajını "Batılı" pozisyonu'⁴⁷ ile dengelemiş; Libya'daki tutumundan ötürü kendisine yapılan eleştirileri de gidermiştir. Fransa bölgede geliştirmiş olduğu çıkar odaklı ve ekonomik motivasyonlu dış politika çizgisine sahip bir ülke olarak bölgede Amerikan müdahaleciliğine yönelik çıkışları nedeniyle Arap toplumları nezdinde pozitif bir imaja sahipti. Fransa, aniden bastıran Arap Baharı'nda Tunus'la yakın ilişkileri nedeniyle ani tepki vermişti. Protestoların kolayca bastırılacağı sanıldığı için Fransız yetkililerin Bin Ali rejimine verdiği açık destek ülkenin bölgesel imajına ciddi şekilde zarar verdi.

---

44 *A.g.m.*, ss.16-17.

45 *A.g.m.*, s.20.

46 *A.g.m.*, s.21; Bkz. Dietmar Henning and Peter Schwarz, "Germany does an about-face on Libya war", *World Socialist Website*, 11 Nisan 2011.

47 Müjge Küçükkeleş, *a.g.m.*, s.21.

Orta Doğu'da İttifak İlişkilerindeki Dönüşüm: Arap Baharı Sonrası Kırılğan İttifaklar

Mısır'da diğer Batılı devletler gibi Fransa da kontrollü geçişi savunmuştu. Geri dönülemez bir sürece girilmesinin farkına varılması ve hatanın kabul edilmesi⁴⁸ sonrası Libya'da sorunun çözümü için kilit rol üstlendi. Fransa'nın girişimleriyle bir ay içinde uluslararası aktörlerin katıldığı bir müdahale gerçekleşti. Suriye'de daha temkinli tutum benimseyen Fransa, Esad rejimine karşı yalnızca diplomatik önlemler almakta yetinerek askeri müdahale seçeneğine sıcak bakmamıştır.⁴⁹

Sonuç

Devletler ve diğer aktörlerin ortak bir amaca yönelik olarak bir araya geldiği işbirliği organizasyonu olan ittifaklar sadece modern dünyaya özgü bir oluşum değildir. Tüm değişim süreçlerinin en çok etkilenen ve etkileyen aktörü olan devletler, buldukları uluslararası politik ortamda ittifak stratejisi izleyebilirler. Devletleri ittifaklara yönelten itici unsurların başında güvenlik kaygısı ve tehdit algısı gelmekle birlikte, devletler başka amaçlarla ve başka adlar altında blok, pakt, koalisyon gibi işbirliği süreçleri geliştirebilmektedirler. Geçmişte olduğu gibi bugün de realist paradigmalarda doğrultusunda devletlerin kısa vadeli ittifaklara girme yaklaşımı ya da ittifak bağlantılarının esnekliği yaklaşımı geçerlidir.

Uluslararası sistemin aldığı biçime göre ittifakların süresi, niteliği esnekliği ve başarısı değişmektedir. İttifakların ulusal çıkarıya dayanması ve çıkarlar değiştikçe değişmesi, güç dengesi sürecinin daha etkin işlemesine katkıda bulunmaktadır. Uluslararası aktörlerin, katı karşıtlıklar ve rekabet içindeyken, sistemik değişiklikler yaşandığında ve güç dengesinde değişiklikler meydana geldiğinde aynı kampta yer almaları şaşırtıcı

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2017;
sayı: 5,
263-297

48 Bkz. "French defence", *France Diplomatiqve*, 19 Ocak 2011.

49 Müjge Küçükkeleş, *a.g.m.*, s. 20; Bkz. Barah Mikail, "France and the Arab Spring: an opportunistic quest for influence", *FRIDE, Working Paper No. 1*, 10, Ekim 2010.

Soner KARAGÜL

değildir. Geçmişte müttefik olan aktörlerin değişen koşullar nedeniyle ittifak ilkelerinin aksine tutum benimsemeleri de olasıdır. Günümüzde her zamankinden az olmayan biçimde “ebedi ittifaklar ya da ebedi düşmanlıklar” yerine “ebedi çıkarlar” tercih edilmektedir.

20. yüzyıl boyunca dünyada yaşanan savaşlar ve çatışmalar, devletler arasında devam eden ideolojik ve ekonomik rekabet farklı biçimlere dönüşerek sürmektedir. Bu yüzyılda 1945-1991 yılları arasında yaşanan Soğuk Savaş, devletlerin ittifak ilişkilerini derinden etkilemiştir. Devletleri ittifak ilişkilerine zorlayan iki bloklu sistemik baskı, rekabet ve gerilim ortamında devletlerin kendilerini güvende hissedecekleri ittifaklara girmeye zorlamıştı. Soğuk Savaş’ın sona ermesi, sistemik baskıları ortadan kaldırmışsa da ortaya çıkan belirsizlik ve kaos ortamı, devletleri eski ittifak geleneklerini sürdürmeye zorlamaktaydı. 1991 Körfez Savaşı’nda oluşturulan *ad hoc* koalisyonla Irak’ın yenilgiye uğratılması, Soğuk Savaş sonrasında Orta Doğu’da nasıl ittifaklar kurulacağı hakkında fikir vermişti. 11 Eylül saldırılarından sonra Amerika’nın öncülüğünde küresel terörizmle topyekûn mücadele motivasyonu yeni bir koalisyon oluşturulmuştu. Bu koalisyonun öncelikli odak noktası yine Orta Doğu bölgesi olacaktı.

Orta Doğu, 20. yüzyılın başından bu yana çoğunlukla dış etkenler nedeniyle sayısız kriz ve çatışmaya ev sahipliği yapmıştır. Batılı Devletler tarafından I. Dünya Savaşı’ndan sonra bölgede kurulan yapı II. Dünya Savaşı’na kadar sürmüştü. Savaşın sona ermesiyle yeni döneme giren Orta Doğu’da İngiltere ve Fransa’nın yerini Doğu ve Batı Bloklarının lider ülkeleri ABD ve SSCB almıştı. İki devletin bölge ülkeleriyle kurmak istedikleri ittifak ilişkileri nedeniyle Orta Doğu, Soğuk Savaş’ın sürdüğü bir arenaya dönüştü. Soğuk Savaş boyunca bölgede savaşlar, bunalımlar ve askeri darbeler blok rekabetinin gölgesinde sürdü. Bölge devletleri, rejimlerini muhafaza etme, bölge içi denge kurma ve karşı bloktan gelecek tehditlere karşı koyma gibi nedenlerle ittifak stratejileri geliştirdiler.

Orta Doğu'da İttifak İlişkilerindeki Dönüşüm: Arap Baharı Sonrası Kırılgan İttifaklar

Soğuk Savaş'ın sonra ermesi, dünya genelinde olduğu gibi Orta Doğu'daki rekabeti de sona erdirmeyi. Küresel güç mücadelesi, dünyanın her yerinde Afrika'dan Uzak Doğu'ya Orta Doğu'dan Latin Amerika'ya tüm hızıyla devam etmektedir. ABD, Rusya, Çin başta olmak üzere AB ve bölgesel güçler dünyada ittifaklar kurma yarışını sürdürürken, resmi gayri-resmi bloklama da belirginleşmektedir. Arap Baharı süreci, Orta Doğu'da derin çatlaklar yaratırken, yeni bloklaşma ve ittifak ilişkilerine girme tercihlerini de etkiledi. Arap Baharının yarattığı kaos ve çatışma ortamında, başta kriz yaşayan devletler olmak üzere, Orta Doğu'daki devletler ve uluslararası aktörler, mevcut ittifak ilişkilerinde çeşitli kırılganlıklar yaşamak zorunda kaldılar.

Tunus, Mısır, Yemen, Libya ve Suriye başta olmak üzere, daha küçük çaplı gerilimler yaşayan diğer Arap devletleri, demokratik taleplerle ortaya çıkan Arap Baharı sürecinin yarattığı kaos nedeniyle ikili, bölgesel ve küresel ortaklıklar açısından her biri farklı deneyimler yaşadı. Yönetici elitlerin değişimi ya da reform sözleri verilerek aşılacak gerilimler dışında asıl dramatik olan, iktidarı devretmek istemeyen otoriter yöneticilerin her türlü şiddetten kaçınmamalarıydı. Bu tür yöneticilerin müttefiklerinin yoğun desteği ile ayakta kalmaya çalışmaları, daha büyük felaketlere yol açtı. Arap Baharı'ndan doğrudan etkilenmeyen bölge devletlerinin yöneticileri rejimlerini korumak güdüsüyle, bölgesel ve uluslararası ortaklarla ittifaklar kurarak bölgedeki krizleri yönetmeye çalıştılar. Kurulan işbirliği ve ittifakların kırılganlığı, kriz ülkelerinin farklılığına göre belirleniyordu. Bu devletleri farklı krizlerde farklı ittifak ilişkisine yönelten başlıca etken, statükoyu koruma amacıydı. Şii rejime karşı Sünnileri destekleyen bir ittifaka girilirken, Sünni bir yönetimi kendi monarşileri için tehlikeli görmelerinden ötürü darbeyle görevden uzaklaştırılmasını desteklemek ve darbe yanlısı ittifakın içinde yer almak sadece bölgede eski düzenin yürümesi arzusunun kaynağıydı. Bölgedeki gelişmelere idealizm perspektifiyle bakmakla birlikte bölgede demokratik değişimin gerçekleşmesi adına ittifaka giren Türkiye gibi

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2017;
sayı: 5,
263-297

Soner KARAGÜL

aktörler açısından ise bölge devletlerinin çelişkileri tam bir hayal kırıklığı olmuştur.

ABD, Rusya, AB ve ülkelerinin Arap Baharı sonrası ittifak yönelimlerine gelindiğinde; krizin başında ABD ve Avrupalı devletlerin temkinli duruşunun nedeni Bahar sürecinin dalga boyunun ilk etaptaki belirsizliğiydi. Daha sonraki gelişmelerde, söz konusu devletler Bahar sürecini yönlendirmeye çalıştılar. Rusya, bu süreçte Libya krizine kadar sessiz kalırken, sürece Suriye'nin bölgedeki son kalesi olduğu düşüncesiyle yaklaşmıştır. Değişimi yönlendirmek amacıyla tercih edilen siyasal ve ekonomik seçenekler arasında yumuşak geçişi sağlama, istikrar vurgularıyla beraber demokratik taleplerin dikkate alınmasını telkin etme, insani yardım, mali yardım, askeri müdahale gibi alternatifler yer almıştır. Bu seçeneklerin uygulanması ülkeye, krizin boyutuna, ittifak ilişkilerinin düzeyine ve krize taraf ülkelerin niteliğine göre belirlenmiştir. Söz konusu devletlerin, bu seçenekleri belli bir sıraya ve süreye göre değil de kısa sürede kendi önceliklerine göre tercih ettiği de bir başka gerçektir. Bir diğer konu ise başvurulmuş seçeneklerin, söz konusu devletlerin bölgeye yönelik politikalarını değiştirmiş olduğu anlamına gelebileceğidir. Zaten bu süreçte, tüm aktörlerin ittifak önceliklerine göre değil, konjoktüre ve pratik çıkarlarına göre bir yapılanma tercih ettiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

A. Şükrü Esmer, "İngiltere Ürdün'den Çekiliyor", *Ulus*, 20 Mart 1957.

Ana Echagüe, "The European Union and the Gulf Cooperation Council", *FRIDE Working Paper No. 39*, May 2007.

Andrew Heywood, *Küresel Siyaset*, Çev, Nasuh Uslu-Haluk Özdemir, 2. Baskı, (Ankara:Adres Yayınları 2014).

Orta Doğu'da İttifak İlişkilerindeki Dönüşüm: Arap Baharı Sonrası Kırılgan İttifaklar

Barah Mikail, “France and the Arab Spring:an opportunistic quest for influence”, *FRIDE, Working Paper* No. 1, 10, Ekim 2010.

“Council Decision 2011/137/CFSP of 28 February 2011 concerning restrictive measures in view of the situation in Libya”, *Official Journal of the European Union*, 3 Mart 2011.

David. S. Yost, “NATO’s Evolving Purposes and the next Strategic Concept”, *International Affairs*, 2010, 86(2), 489-522.

Davut Ateş, *Uluslararası Politika Dünyayı Anlamak ve Anlatmak*, (Bursa: Dora Yay. 2013)

Dietmar Henning and Peter Schwarz, “Germany does an about-face on Libya war”, *World Socialist Website*, 11 Nisan 2011.

Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)*, 3. Baskı (Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 1994).

Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, 2.Baskı, (İstanbul: Filiz Kitabevi 1995).

“French defence”, *France Diplomatie*, 19 Ocak 2011.

Gökhan Telatar, “Barack Obama’nın Dış Politikasında Demokrasinin Yayılması Misyonu”, *Alternatif Politika*, 2012, 4 (1), 54-83.

----- “Rusya ve Arap Baharı: Batı İle Yeni Soğuk Savaş Mı?”
AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2015, 15 (1), 175-202.

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2017;
sayı: 5,
263-297

Soner KARAGÜL

Halit Gülşen, “Rusya’nın Suriye Müdahalesi: Kazanımlar, Kayıplar ve Riskler”, 23 Eylül 2017, http://www.orsam.org.tr/files/OA/79/8_halitgulsen.pdf.

Graham Evans ve Jeffery Newnham, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, Çev. H. Ahsen Utku, (İstanbul: Gökkuşbu Yay. 2007)

Joseph S. Nye, David A. Welch, *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak Kurama ve Tarihe Giriş*, Çev. Renan Akman, (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2010).

Joshua S. Goldstein ve Jon C. Pevehouse, *Uluslararası İlişkiler*, Çev. Haluk Özdemir, (Ankara: BB101, 2015).

Martin Griffiths vd., *Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, Çev. CESRAN, (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık 2013).

Meliha Benli Altunışık, “Ortadoğu ve ABD: Yeni Bir Döneme Girilirken”, *Ortadoğu Etütleri*, 2009, 1 (1), 70-81.

“Mısır’ın darbeci cumhurbaşkanı Beyaz Saray’da”, Erişim 12 Eylül 2017, <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/misirin-.darbeci-cumhurbaskani-beyaz-sarayda>, 12.08.2017.

Müjge Küçükkeleş, AB’nin Ortadoğu Politikası ve Arap Baharına Bakışı, *SETA Analiz*, Erişim 10 Eylül 2017, http://file.setav.org/Files/Pdf/20130118172742_setanaliz_ab_arap_bahari.pdf.

“NATO’nun Libya’da ne işi var”, *Hürriyet*, 01.03.2011.

Orta Doğu'da İttifak İlişkilerindeki Dönüşüm: Arap Baharı Sonrası Kırılgan İttifaklar

Özden Zeynep Oktav, "Arap Baharı ve Türkiye-Körfez İlişkileri", *Ortadoğu Analiz*, 2013, 5(51), 69-78.

"Rusya'nın Suriye'deki bir yılı", 18 Ekim 2017, <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/rusyanin-suriyedeki->

Sergey Lavrov, "On the Right Side of History", 23 Ekim 2017, http://www.huffingtonpost.co.uk/sergei-lavrov/russia-syria-on-the-right-side-of-history_b_1596400.html.

Stephen M. Walt, *The Origins of Alliances* (Ithaca: Cornell University Press, 1987).

----- "Alliances in a Unipolar World, International Relations Theory and the Consequences of Unipolarity", *World Politics*, 2009, 86-120.

"Suriye'de 6 yıllık savaşın ağır bilançosu", Erişim 12 Ekim 2017, <http://tr.euronews.com/2017/03/15/suriye-de-6-yillik-savasin-agir-bilancosu>.

Tarık Oğuzlu, "NATO'nun Dönüşümü ve Geleceği", *Ortadoğu Analiz*, 2012, 4(40), 8-18.

The National Security Strategy of the USA 2002, Erişim 25 Eylül 2017, <https://www.state.gov/documents/organization/63562.pdf>.

Vera Van Hüllen, "EU Democracy Promotion in the Mediterranean: Cooperation Against All Odds?", *KFG Working Paper No.9*, Freie Universität Berlin, November 2009.

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2017;
sayı: 5,
263-297